

Harcerstwo w służbie Rzeczypospolitej / Zenon Fajger
Materiały źródłowe. Blok VII „Z krzyżem harcerskim na wojennej tułaczce”

Materiały
źródłowe

Blok VII

Zenon Fajger

Materiały źródłowe. Blok VII

„Z krzyżem harcerskim na wojennej tułaczce”

informacje wstępne:

Materiały źródłowe ukazują przykłady podejmowania pracy harcerskiej w środowiskach polskich w Azji i Afryce. Pozwalają zwrócić uwagę na znaczenie tradycyjnych symboli w sytuacji oderwania od ojczyzny. Mogą być wykorzystane do zilustrowania losów Polaków podczas II wojny światowej związanych z deportacjami, ewakuacją z ZSRS i pomocą różnych krajów dla polskich sierot.

- ↑ s. 6 powrót: Podst. programowa hist. - szk. podst.
- ↑ s. 7 powrót: Podst. programowa hist. lic./tech. zakr. rozsz.
- ↑ s. 8 powrót: Podst. programowa wos - lic./tech.

- ↑ s. 95 powrót: „Wojenna tułaczka” Ćw. nr 4
- ↑ s. 93 powrót: „Wojenna tułaczka” Ćw. nr 4

Materiał nr 1:

**Okoliczności podjęcia przez ZHP pracy
w Azji i Afryce podczas II wojny światowej**

Falę nowej emigracji Polaków wywołały wybuch, przebieg i skutki II Wojny Światowej. Pierwszy szlak przemieszczania się polskiej ludności cywilnej łączył się ze szlakiem ewakuującego się polskiego wojska i wiódł przez Rumunię i Węgry do Francji. Poza granicami kraju znalazła się znaczna liczba polskiej młodzieży, w tym wielu harcerzy oraz cała rzesza potencjalnych członków organizacji, którzy mogliby być objęci jej wychowawczą opieką. Początki działania harcerstwa polskiego na Wschodzie były z tym ściśle związane. Pierwszą falę emigracji stanowili ci, którzy w roku 1939 wraz z częścią armii przez Rumunię i Węgry dostali się do Syrii. Tam, na francuskim terytorium mandatowym, obszarze kolonialnym uzyskanym przez Francję w wyniku I Wojny Światowej, od jesieni 1939 roku Wielka Brytania i Francja planowały pierwotnie formowanie jednostek wojskowych mających wziąć udział w walkach w Europie. Za zgodą Francji w kwietniu 1940 roku gen. Władysław Sikorski wydał rozkaz o sformowaniu w Syrii Brygady Strzelców Karpackich¹. Dowódcą Brygady został pułkownik dyplomowany, później generał brygady, Stanisław Kopański. Po kapitulacji Francji w czerwcu 1940 roku Brygada Karpacka opuściła Syrię i udała się do Palestyny. Druga fala emigracji nastąpiła w chwili wychodzenia w roku 1942 ze Związku Radzieckiego Armii gen. Władysława Andersa² oraz ewakuacji znajdującej się w rejonach jej formowania polskiej ludności cywilnej, głównie deportowanych w głąb ZSRR mieszkańców Kresów Wschodnich. Ich szlak wiódł przez Persję (obecnie Iran) i Irak do Palestyny. Większość cywilów, najczęściej kobiet i dzieci, została rozesłana do polskich ośrodków uchodźczych w Indiach, Afryce, Nowej Zelandii i Meksyku. Znaczny wzrost ilościowy drużyn harcerskich na Wschodzie nastąpił po przybyciu tam dużych grup dzieci i młodzieży. Pierwsza ewakuacja kobiet i dzieci oraz części wojska nastąpiła 24 marca, całość Armii ewakuowano w okresie 9–31 sierpnia 1942 roku. Praca harcerstwa na Wschodzie została zapoczątkowana w roku 1940. Pierwsze działania podjęto w Brygadzie Strzelców Karpackich w Syrii i Palestynie, a następnie na terenach Iranu, Iraku oraz w Indiach i Afryce: w Ugandzie, w Tanganice (obecnie Tanzania), w Rodezji Północnej (obecnie Zambia) i w Rodezji Południowej (obecnie Zimbabwe). [...]

Jeden z najaktywniejszych instruktorów działających na Wschodzie hm. Ignacy Płonka i ks. Rafał Grzondziel zamówili w zakładzie grawerskim Greka S.H. Zacariasa na Starym Mieście w Jerozolimie 150 krzyży harcerskich dla harcerzy będących żołnierzami Brygady. [...]

W sierpniu 1942 r. powołano komendę ZHP na Środkowym Wschodzie, której miały podlegać środowiska pracy harcerskiej na nie tylko na Środkowym Wschodzie, ale także na sąsiadujących geograficznie terenach. (...) Krzyż harcerski wykonany z inicjatywy hm. Ignacego Płonki w roku 1940 w Jerozolimie zapoczątkował niezwykłą aktywność harcerstwa na Wschodzie w tym zakresie. W katalogowej części książki prezentowanych jest aż 12 wersji i wzorów odznaki wykonanych do roku 1946 w tym rejonie świata. [...]

W roku 1943 Naczelny Wódz gen. Władysław Sikorski wyraził zgodę na oddelegowanie grupy żołnierzy instruktorów do organizowania środowisk i kierowania pracą harcerską.

Źródło: T. Sikorski, *Krzyż harcerski 1913–2013*, Warszawa–Kraków 2014, s. 105–122.

¹ Brygada Strzelców Karpackich – polska jednostka wojskowa sformowana w 1940 r. w porozumieniu z władzami francuskimi w Syrii. Po kapitulacji Francji przeszła na terytorium Palestyny znajdujące się pod kontrolą Wielkiej Brytanii. W styczniu 1941 r. brygada została zreorganizowana i otrzymała nazwę Samodzielna Brygada Strzelców Karpackich. Od sierpnia do grudnia 1941 r. brała udział w walkach pod Tobrukiem, a następnie w rejonie Gazali. W marcu 1942 r. została wycofana z frontu i w maju rozformowana na terenie Palestyny, gdzie wskutek połączenia Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich z 9 i 10 Dywizją Piechoty przybyłymi z ZSRR powstała 3 Dywizja Strzelców Karpackich (3 DSK). W latach 1944–1945 dywizja walczyła w kampanii włoskiej, między innymi w bitwie o Monte Cassino, Ankonę i Bolonię. W 1946 r. przetransportowana została do Wielkiej Brytanii i tam w następnym roku rozformowana.

² Armia Andersa – potoczna nazwa (od nazwiska dowódcy gen. Władysława Andersa) oddziałów Wojska Polskiego podporządkowanych legalnemu rządowi RP na emigracji, utworzonych po wybuchu wojny III Rzeszy z ZSRR, zawarciu układu Sikorski-Majski (30 VII 1941 r.) i tzw. amnestii dla obywateli polskich zesłanych i uwięzionych w ZSRR. Początkowo miała liczyć 30 tys. żołnierzy, w grudniu 1941 r. gen. Sikorski uzyskał u Stalina zgodę na powiększenie armii do 96 tys. Na mocy porozumień polsko-radziecko-brytyjskich Armia została ewakuowana w dwóch akcjach w 1942 r. do Iranu. Wraz z nią ZSRR opuściło ok. 40 tys. cywilów. Ewakuowane oddziały połączyły się z Wojskiem Polskim na Środkowym Wschodzie, tworząc Polską Armię na Wschodzie, a następnie 2. Korpus Polskich Sił Zbrojnych, który w 1944 r. walczył we Włoszech pod Monte Cassino.

Harcerstwo w służbie Rzeczypospolitej / Zenon Fajger
Materiały źródłowe. Blok VII „Z krzyżem harcerskim na wojennej tułaczce”

Materiały
źródłowe

Blok VII

materiał nr 2

Materiał nr 2:

**Ignacy Płonka z krzyżem harcerskim
na kieszeni munduru wojskowego
(zdjęcie wykonane w 1942 r. w Palestynie)**

Źródło: T. Sikorski, *Krzyż harcerski 1913–2013*, Warszawa–Kraków 2014, s. 106.

**Relacja Zdzisławy Wójcik o wojennych losach
jej krzyża harcerskiego i pracy w Afryce**

Krzyż harcerski, który otrzymałam po złożeniu przyrzeczenia harcerskiego w Poznaniu w czerwcu 1930 r. zawsze nosiłam na swoim ubraniu. Miałam go też na sobie podczas wędrówki we wrześniu 1939 r., w wyniku której dotarłam do Lwowa a także gdy tam mnie aresztowano i w ramach tzw. III deportacji wywieziono ze Lwowa w końcu czerwca 1940 r. do obwodu archangielskiego. Gdy po ucieczce z posesiołka¹, gdzie przebywałam na zesłaniu, zostałam aresztowana, to również miałam go na sobie. Podczas przejść od jednego do drugiego aresztu tymczasowego lub więzienia krzyż ten ogromnie denerwował milicjantów konwojujących mnie i innych więźniów i wielokrotnie zrywali mi go i ciskali na ziemię. Ja go ciągle podnosiłam i ponownie przypinałam. W którymś dalszym więzieniu zabrano mi go i już nie oddano. W związku z tym, gdy wyszłam z ZSRR do Persji (Iran) i w Teheranie wyznaczono mnie do pełnienia funkcji komendantki harcerstwa w Afryce swojego krzyża już nie miałam.

W Teheranie innego krzyża nie dostałam. Przyjechałam więc w grudniu 1942 r. do Nairobi w Kenii i rozpoczęłam pracę harcerską w Afryce bez krzyża, nie miałam też regularnego munduru harcerskiego, tylko przerobiony na sukienkę podobną do munduru szary fartuch, który udało mi się kupić w Teheranie. Rozpoczęłam swą pracę w Nairobi w biurze Delegatury Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej, a gdy po jakimś czasie utworzono tam też Delegaturę Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego to sprawy szkolnictwa i młodzieży przejęte zostały przez tą Delegaturę, tam więc później pracowałam.

W parę miesięcy po moim przyjeździe do Afryki, na wiosnę 1943 r., żona Zastępcy Delegata Tadeusza Kopcia Pani Janina Kopeć wyprowadzała się z siedziby Delegatury i przy tej okazji zniosła ze strychu na dół duży koszyk, w którym miała wiele rzeczy na co dzień niepotrzebnych, o których już nawet nie pamiętała. Gdy przeglądała zawartość tego kosza, to znalazła dwa krzyże harcerskie wyprodukowane w Jerozolimie i ofiarowała mi jeden z nich.

Powiedziała mi, że otrzymała je (ona czy jej mąż i od kogo tego nie pamiętam?) w 1941 r. (czy może na początku 1942 r. – tego też nie pamiętam) gdy byli w Palestynie, z informacją, że mogą się przydać tam dokąd pojedzie. Postanowiła ona jeden z nich dać mnie, jako osobie zajmującej się sprawami harcerstwa, a drugi zatrzymać – myślała, że może się on przydać później jej małemu synkowi jak dorośnie. Pani Kopeć nie była osobiście związana z harcerstwem i nie czuła całkiem wartości krzyża harcerskiego – dlatego prawdopodobnie o nim nie pamiętała i nie powiedziała mi zaraz po moim przyjeździe.

Od tego momentu używałam już tego krzyża. Krzyże były numerowane i ten „mój krzyż” miał numer 54, wyprodukowany został w Palestynie w Jerozolimie w 1940 r. Wpisany został do mojej nowej książeczki harcerskiej wydanej w Afryce – dopiero w maju 1944 r., wcześniej nie miałam książeczki, nie mieliśmy odpowiednich druków i nie było komu mi jej wystawić.

W polskich osiedlach uchodźczych w Afryce Wschodniej w pierwszych latach ich funkcjonowania krzyże harcerskie całkiem nie było. Młodzież harcerska dostawała tylko lilijki harcerskie wyrabiane chałupniczo na miejscu w większych osiedlach. Z czasem w jednym z osiedli rodezyjskich zaczęto wyrabiać krzyże i stopniowo docierały one do innych osiedli – na początku dostawały je jedynie osoby funkcyjne, instruktorzy. Gdy kończyłam pracę harcerską w Afryce z końcem 1947 r. by opuścić Afrykę, to nadal nie wszyscy harcerze, którzy złożyli przyrzeczenie harcerskie mieli na własność krzyże harcerskie.

s. 93 powrót: „Wojenna tułaczka” Cw. nr 4

s. 94 powrót: „Wojenna tułaczka” Cw. nr 4

Źródło: T. Sikorski, *Krzyż harcerski 1913–2013*, Warszawa–Kraków 2014, s. 110.

¹ Posiołek – z rosyjskiego: osiedle, mała wioska.

Materiały
źródłowe

Blok VII

materiał nr 4

Materiał nr 4:

**Legitymacja służbowa Zdzisławy Wójcik wystawiona
przez komendę ZHP na Wschodzie (25 maja 1944 r. w Nairobi)**

Źródło: T. Sikorski, *Krzyż harcerski 1913–2013*, Warszawa–Kraków 2014, s. 109.

Materiały
źródłowe

Blok VII

materiał nr 5

Materiał nr 5:

Krzyż harcerski nr 54 wykonany w 1940 r. w Jerozolimie (Palestyna)

Źródło: T. Sikorski, *Krzyż harcerski 1913–2013*, Warszawa–Kraków 2014, s. 108.

**Materiały
źródłowe**

Blok VII

**pytania
do źródeł**

Pytania do źródeł:

Na podstawie materiałów źródłowych, kalendarium i wiedzy pozaźródłowej wyjaśnij:

1. Kto mógł nosić krzyż harcerski? Jaki warunek musiał spełnić, aby go otrzymać?
2. Jaki był stosunek polskich władz do działalności harcerstwa w oddziałach wojskowych i polskich skupiskach na Wschodzie podczas II wojny światowej (podaj przykłady)?
3. Jaki był stosunek Zdzisławy Wójcik do krzyża harcerskiego? Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że nie był on dla niej tylko odznaką przynależności do organizacji? (uzasadnij, cytując fragmenty jej relacji). Jak sądzisz, czy podobny stosunek do krzyża miały inne osoby zaangażowane w działalność harcerską? (uzasadnij, wykorzystując relację i fragmenty książki „Krzyż harcerski”)

zobacz także:

Ćwiczenie nr 4: „Wojenna tułaczka”,
zobacz: s. 93, 94, 95

NOTATKI: